

Віктор ЯРОШ,

*прокурор прокуратури міста Миколаєва,
юрист 2 класу,
здобувач Національної академії прокуратури України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ

Ключові слова: санкція; кримінально-правова санкція; конструювання санкцій; кримінальна відповідальність; покарання.

Питання визначення поняття «кримінально-правова санкція» надзвичайно актуальне. Про це свідчить аналіз чинного кримінального законодавства, результатом якого є констатація відсутності не тільки нормативно закріплених, а й теоретично розроблених та сприйнятих науковою спільнотою засад його конструювання. Фактично чинні кримінально-правові санкції розбалансовані, що виключає їх взаємоузгодженість та співрозмірність з тяжкістю злочину. Нерідко вони не відповідають не тільки принципам кримінальної відповідальності, а й принципам кримінального права. Все це негативно позначається на судовій практиці, а також на вирішенні теоретичних питань щодо механізму реалізації кримінальної відповідальності.

У доктрині кримінального права окресленій проблематиці останнім часом приділяється значна увага. Так, у 2012 році було захищено дві докторські дисертації: О.О. Книженко «Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві» і Н.А. Орловської «Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування». Окрім представлених наукових доробок, як у кримінально-правовій доктрині, так і в теорії держави та права досліджувалися питання конструювання санкцій за окремі види злочинів (В.І. Борисов, А.А. Музика, Н.О. Гурова, О.П. Горох, Ю.В. Філей, Г.С. Крайник та ін.), а також санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин (С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, В.Ю. Орехов та ін.). Вдосконаленню кримінально-правових санкцій присвячена частина цих робіт, в яких розглянуто поняття, функції, види санкцій (Ю.В. Баулін, Т.А. Денисова, П.В. Хряпінський та ін.).

Однак, незважаючи на наявність вказаних наукових розробок цієї теми, проблема констру-

ювання кримінально-правових санкцій і дотепер залишається нерозв'язаною. Одним із ключових питань, яке стоїть на заваді розроблення основ конструювання кримінально-правових санкцій, є їх визначення.

Отже, метою цієї статті є з'ясування концептуальних питань, які потрібно враховувати, даючи тлумачення терміна «кримінально-правова санкція».

Насамперед варто зауважити, що у доктрині кримінального права відсутнє однозначне розуміння санкції. Обумовлено це передусім тим, що в теорії права вчені по-різному визначають вказане поняття. А відтак, виникає неоднозначність у розумінні його суті. Це, в свою чергу, призводить до маніпуляцій із санкціями законів та практикою їх застосування відповідно до державної кримінальної політики. Результатом є нехтування справедливості, порушення традиційних уявлень щодо пріоритету цінностей [1, 131].

У юриспруденції термін «санкція» застосовується в різних галузях права. Він відомий не лише в кримінально-правовій, а й в адміністративній та цивільно-правовій доктрині, теорії права. Однак це досі не спонукало до встановлення змісту окресленого поняття. Питання визначення санкцій ускладнюється й тими процесами, що відбуваються в сучасному кримінальному праві. Поступовий відхід від розуміння кримінального права як галузі суто «каральної» свідчить про появу нових, раніше невідомих форм реакції держави на вчинене суспільно небезпечне протиправне діяння, на підставі яких особа може бути не лише засуджена без призначення їй покарання, а й може звільнитися від кримінальної відповідальності у разі дотримання нею певних умов. Наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності може відбутися у зв'язку з примиренням винного з

потерпілим тощо [2, 24; 3, 7]. З'являється дедалі більше прихильників ідеї відновного правосуддя в Україні, покарання розглядається як захід громадського впливу [4; 5], покликаний виконувати соціально-відновлювальну функцію та досягнути не лише виправлення, ресоціалізації засуджених, попередження вчинення злочинів, а й реституції як однієї з кінцевих цілей покарання [6, 16]. Наведені ідеї реалізовано у нормах нового Кримінального процесуального кодексу України, в якому передбачено такий правовий наслідок кримінального провадження, як укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим.

А відтак, необхідно по-новому оцінити сутність кримінально-правових санкцій. Суттєві зрушення в цьому напрямі зроблено у дисертаційних дослідженнях О.О. Книженко та Н.А. Орловської. О.О. Книженко, на нашу думку, робить слушний висновок, що, незважаючи на широке застосування терміна «санкція» в кримінальному законодавстві (наприклад, ст.ст. 52, 55, 65, 68–70, 74 КК України), законодавець, не розкриваючи його сутності, в більшості випадків використовує цей термін для позначення частини статті Особливої частини КК України, в якій передбачаються вид та розмір покарання. Лише в одній із зазначених норм (п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України) законодавець санкцію статті (частини статті) Особливої частини КК України пов'язує не з видом та розміром покарання, а з відповідальністю за вчинений злочин [2, 18]. Ми поділяємо думку автора про те, що сьогодні вже не можна ототожнювати санкції із покаранням, потрібно розуміти під ними й інші заходи кримінально-правового впливу [2, 18]. Пов'язано це і з трансформацією принципу невідворотності кримінальної відповідальності в принцип невідворотності реакції з боку держави на вчинене суспільно небезпечне протиправне діяння.

Відхід від ототожнення санкцій суто з покаранням за вчинений злочин, як це мало місце в певні історичні епохи, обумовлений процесами глобалізації, політичними та економічними змінами, що відбуваються як у нашій державі, так і в інших країнах світу. Стосуються вони передусім питання дотримання основних прав та свобод людини і громадянина. Такий підхід спонукає до пошуку альтернатив не тільки позбавленню волі, а й покаранню як одній із форм реалізації кримінальної відповідальності. Україна, будучи учасником міжнародних відносин, є зацікавленою в таких формах реакції держави на вчинене суспільно

небезпечне протиправне діяння, які забезпечували б одночасно захист прав потерпілих та ресоціалізацію засуджених.

Стигматизація засуджених осіб тавром судимості, яка тривалий час відбувалася на теренах колишнього СРСР, не тільки не сприяла відновленню порушених прав потерпілих, а й спонукала до того, що колишній засуджений, не маючи можливості повернутися до належних умов життєдіяльності, вимушений був «виправдовувати» статус засудженого й нерідко повертався до злочинної діяльності.

Наведене стало поштовхом до активізації наукових досліджень з метою вдосконалення кримінально-правових санкцій. На сьогодні, як слушно зазначає Д.А. Ковалюнас, в літературі з теорії права існують протилежні погляди стосовно співвідношення санкцій з такими категоріям, як юридична відповідальність, гіпотеза, диспозиція, законний інтерес, правові стимули, обмеження [3, 4]. Вважаємо, що подібну думку обстоює й Ян Щепанський, на переконання якого, санкція – це частина правової норми, яка містить як позитивні, так і негативні наслідки. Санкція охоплює юридичну відповідальність, заходи захисту, заходи безпеки, правові стимули [7, 39].

У юридичній літературі дехто з науковців вживає термін «санкція» як на позначення частини правової норми, що передбачає заходи, які можуть застосовуватися в разі невиконання правового обов'язку, так і на позначення самих заходів під час їх реалізації [8; 9; 10; 11]. З такого визначення можна зробити висновок, що будь-які наслідки, передбачені нормами права на випадок порушення встановлених норм, потрібно відносити до санкцій.

Вважаємо, що наведена позиція узгоджується з теорією права, оскільки М.Й. Байтін та В.К. Бабаєв зазначають, що санкція – це поняття, яке охоплює: а) заходи ретроспективної відповідальності (позбавлення волі, догана та ін.); б) заходи попереджувального впливу (арешт майна, затримання та ін.); в) заходи захисту (відшкодування заподіяної шкоди); г) несприятливі наслідки, які виникають в результаті дій самого суб'єкта (власна правова втрата – нереалізовані або втрачені суб'єктивні права) [10, 106–108].

Визначаючи складові елементи теоретичних засад встановлення санкцій у кримінальному праві, О.О. Книженко обґрунтовує, що визначення санкції слід давати, виходячи з діалектичних засад. Тобто необхідно враховувати, що санкція

розкриває сутність правового явища, а також юридично закріплену його форму. Отже, в першому значенні санкцією слід розуміти припис, який має юридичне закріплення, обов'язковий до виконання і підтримується примусовою силою держави. Під санкцією в другому значенні слід розуміти санкцію статті закону про кримінальну відповідальність, а також санкцію кримінально-правової норми, яка передбачає заходи державного впливу, головним чином у формі примусу, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин або інше суспільно небезпечне протиправне діяння, однак через малолітній вік або неосудність не може бути визнана суб'єктом злочину [2, 363].

Н.А. Орловська, розглядаючи кримінально-правові санкції як феномен, окрему увагу приділила їм як структурному елементу кримінально-правової норми, дослідила їх змістовний бік, функції, з'ясувала співвідношення санкції та кримінальної відповідальності. Зокрема, кримінально-правову санкцію вона визначає як обов'язковий структурний елемент кримінально-правової норми (форма), що забезпечує виконання вимог інших елементів норми шляхом закріплення переліку кримінально-правових заходів, які стимулюють належну поведінку і перешкоджають девіантним проявам (зміст). При цьому галузева специфіка норми кримінального права обумовлює той факт, що вказівка на такі заходи в більшості випадків супроводжується визначенням не лише їх видів, а й розмірів (меж) [12, 146].

Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку кримінального права ототожнення санкції не тільки з покаранням, а й з кримінальною відповідальністю свідчить про розуміння кримінального права як галузі суто каральної, що не відповідає сучасним уявленням про місце кримінального законодавства у механізмі правового регулювання.

З огляду на викладене, можна зробити такі висновки. Визначаючи поняття «кримінально-правова санкція», слід урахувувати сучасні тенденції розвитку кримінально-правової доктрини, які полягають передусім у:

- дотриманні основних прав і свобод людини та громадянина;
- трансформації принципу невідворотності кримінальної відповідальності у принцип невідворотності реакції з боку держави на вчинене суспільно небезпечне протиправне діяння;
- досягненні мети ресоціалізації засуджених;
- запровадженні в Україні відновного правосуддя.

Отже, кримінально-правову санкцію можна визначити як частину кримінально-правової норми, в якій відображено реакцію держави на вчинене суспільно небезпечне протиправне діяння.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є з'ясування питань класифікації кримінально-правових санкцій.

Список використаних джерел:

1. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження / Литвак О.М. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.
2. Книженко О.О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / О.О. Книженко – Х., 2012. – 431 с.
3. Ковалюнас Д.А. Санкции в публичном праве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Д.А. Ковалюнас // Теория права и государства; история права и государства; история политических и правовых учений. – Самара, 2000. – 248 с.
4. Трубников В.М. Уголовное наказание как мера общественного воздействия / В.М. Трубников // Держава та регіони. – 2005. – №1. – С. 112–115. – (Серія «Право»).
5. Трубников В.М. Система мер уголовно-правового воздействия вместо системы наказания / В.М. Трубников // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – №945. – Вип. 9. – С. 193–201.
6. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т.А. Денисова. – Запоріжжя, 2010. – 38 с.
7. Щепанський Ян. Элементарные понятия социологии / Ян Щепанський. – М.: Прогресс, 1969. – 240 с.
8. Ветрова Г.Н. Санкции в судебном праве / Г.Н. Ветрова. – М.: Наука, 1991. – 160 с.
9. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Н.М. Кропачев. – СПб: Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 262 с.
10. Нормы советского права: проблемы теории: моногр. / под ред. М.И. Байтина, В.К. Бабаева. – Саратов: Саратовский университет, 1987. – 248 с.

11. Добрянська Н. В. Правова природа адміністративно-господарських санкцій / Н.В. Добрянська // Юридична наука. – 2011. – №3. – С. 104–110.

12. Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа / Н.А. Орловская. – Одесса: Юридическая литература, 2010. – 296 с.

Віктор ЯРОШ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ**

Резюме

Розглянуто проблемні питання визначення кримінально-правових санкцій. Обґрунтовується положення, що кримінально-правовою санкцією є частина кримінально-правової норми, в якій відображено реакцію держави на вчинене суспільно небезпечно протиправне діяння.

Віктор ЯРОШ

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ САНКЦИИ**

Резюме

Рассмотрены проблемные вопросы определения уголовно-правовых санкций. Обосновывается положение, согласно которому уголовно-правовая санкция – это часть уголовно-правовой нормы, отображающая реакцию государства на совершенное общественно опасное деяние.

Victor YAROSH

**CURRENT ISSUES
OF DETERMINATION CRIMINAL SANCTIONS**

Summary

Problematic aspects of the definition of criminal sanctions. Justified the provision that criminal penalties – is part of the criminal law, showing the reaction of the state to a socially dangerous act.